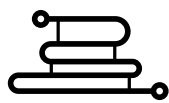

Biblioteka
INCUS

TIM press

Biblioteka
INCUS

Višeslav Raos
UVOD U IZBORNE SUSTAVE
Povijest, tipologija i ključni primjeri

Nakladnik
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Za nakladnika
Dijana Bahtijari

Urednik
Hašim Bahtijari

Recenzenti
prof. dr. sc. Goran Čular
prof. dr. sc. Mirjana Kasapović

Lektorica
Zdenka Krilčić

Grafičko oblikovanje
TIM press

Tisak
Kika-graf d.o.o.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001265312

ISBN 978-953-369-056-8

© TIM press
Sva prava pridržana.

Fotografija s naslovnice: Detalj s atičkog crvenofiguralnog kiliksa keramičara Brigosa.

Višeslav Raos

UVOD U IZBORNE SUSTAVE

Povijest, tipologija i ključni primjeri

Zagreb, 2025.

SADRŽAJ

UVOD	9
1. IZBORI KROZ POVIJEST	
1.1. Uvod	13
1.2. Izbori u Ateni	14
1.3. Izbori u Rimu	22
1.4. Izbori u srednjovjekovnim i novovjekovnim republikama	28
1.5. Prema modernim izborima	36
2. BIRAČKO PRAVO	
2.1. Uvod	41
2.2. Porezni i obrazovni cenzus	42
2.3. Religijski cenzus	46
2.4. Pravo glasa žena	48
2.5. Rasna emancipacija	52
2.6. Suvremeni prijepori o opsegu biračkog prava	56
3. IZBORNI SUSTAVI: ODREĐENJE I GLAVNE SASTAVNICE	
3.1. Uvod	71
3.2. Veličina izbornog okruga	71
3.3. Zakonski izborni prag	81
3.4. Struktura glasanja	84
3.5. Klasifikacija izbornih sustava	86
4. POSTUPCI PRETVARANJA GLASOVA U MANDATE	
4.1. Uvod	89
4.2. Djeliteljske metode	90
4.3. Kvotne metode	99

5. ODNOS IZBORNOG SUSTAVA I STRANAČKOG SUSTAVA	
5.1. Uvod	107
5.2. Utjecaj na stranački sustav i biračko ponašanje	108
5.3. Mjere učinaka izbornog sustava	112
6. ODABIR IZBORNOG SUSTAVA I IZBORNE REFORME	
6.1. Uvod	121
6.2. Obrasci odabira izbornih sustava	122
6.3. Objašnjenja uspjeha i neuspjeha izbornih reformi	124
6.4. Izborne reforme u etabliranim demokracijama	129
7. IZBORNI PROCES	
7.1. Uvod	135
7.2. Provedba izbora	135
7.3. Izborne prijevare, nasilje i manipulacije	138
7.4. Izborna tehnologija	145
7.5. Financiranje izbornih kampanja	147
7.6. Kvaliteta izbornog procesa	151
8. VEĆINSKI IZBORNI SUSTAVI	
8.1. Uvod	155
8.2. Ujedinjeno Kraljevstvo	159
8.3. Sjedinjene Američke Države	169
8.4. Indija	183
8.5. Kanada	192
8.6. Australija	198
8.7. Francuska	208
9. RAZMJERNI IZBORNI SUSTAVI	
9.1. Uvod	219
9.2. Nizozemska	224
9.3. Izrael	230
9.4. Finska	237
9.5. Danska	243
9.6. Irska	248

10. KOMBINIRANI IZBORNI SUSTAVI	
10.1. Uvod	261
10.2. Japan	269
10.3. Mađarska	276
10.4. Italija	283
10.5. Njemačka	298
10.6. Novi Zeland	313
ZAVRŠNA RAZMATRANJA	323
Kratki izborni pojmovnik	329
Literatura	337
Kazalo imena	365

UVOD

Ova je knjiga pokušaj da se čitateljima približi temeljni korpus znanja o izborima i izbornim sustavima. Disciplina proučavanja izbora i izbornih sustava, odnosno *psefologija*¹, bez sumnje spada u središnje politološke sadržaje. Ipak, valja naglasiti kako su izbori i izborni sustavi kao predmet istraživanja prisutni i u drugim znanstvenim disciplinama, kako društvenim i humanističkim, tako i onim prirodoslovnim. Izborni modeli predmet su zanimanja matematičara, a pitanja opsega političke zajednice (prava glasa) i načina odabira političkih predstavnika svakako su zanimljiva i filozofima. Utjecaj izbornog procesa na ponašanje i razmišljanje pojedinaca može se sagledavati iz očista psihologije, a grupna dinamika koja proizlazi iz izbora iz vizure sociologije. Naposljetku, ekonomska znanost ima interes u proučavanju kako su izbori povezani s načinom donošenja odluka koje imaju financijske posljedice.

Izborni sustavi skup su pravila i procedura koje reguliraju provedbu izbora i određuju kako se glasovi pretvaraju u mandate, odnosno zastupnička mjesta u predstavničkom tijelu. *Dizajn izbornog sustava* kao svjesni odabir različitih osnovnih elemenata izbornog sustava pomoću kojih će se provoditi izbori ima značajan utjecaj na političku zastupljenost različitih društvenih skupina, narav stranačkog sustava i cjelokupno funkcioniranje političkog sustava. Izbori su osnova suvremene demokracije, a demokratizaciju kao povijesni proces najlakše možemo opisati kao proces širenja biračkog prava, odnosno proces pomicanja granica političke zajednice. Ne postoji savršeni izborni sustav, svaki je plod povijesnih okolnosti te procjene zakonodavca o relativnim prednostima i nedostacima, kao i očekivanim učincima. Temeljite promjene izbornih sustava su, barem u etabliranim demokracijama, relativno rijetka pojava. Opće pravo glasa danas je samorazumljivo, no ono je izboreno u borbi koja je trajala gotovo sto pedeset godina. Danas se podrazumijeva da bi izbori trebali biti slobodni,

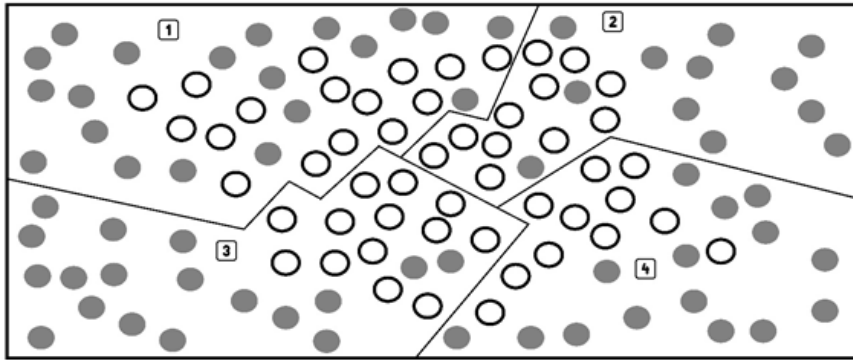
¹ Riječ *psefologija* dolazi od grčke riječi za oblutak (*psēphos*), budući da se u antičkoj Ateni crne i bijele kamenčice koristilo za izbor na javne dužnosti.

pošteni i tajni, no ova su obilježja također povijesno relativno recentna pojava. Izborne manipulacije i izborni nasilje temeljni su dio povijesti izbora i izbornih sustava, jednako kao povijest pojedinaca i pokreta koji su se borili za uključenje neke skupine u biračko tijelo ili pak za reformu postojećih izbornih pravila.

Pretežna usredotočenost knjige na europske i prekomorske anglo-saksonske primjere izvire iz činjenice da u tim dijelovima svijeta postoji najduža tradicija izbornih procesa. Primjeri koji se koriste u knjizi služe tome da se čitatelja uvede u svijet izbora i izbornih sustava, da se oslikaju povijesni, društveni, politički, teološki i ekonomski prijevori koji su stajali na putu ostvarenja općeg prava glasa, pokaže raznolikost modela izbora zakonodavne i izvršne vlasti u različitim dijelovima svijeta te objasni kako ne postoji savršeni izborni sustav, već je svaki pojedinačni ukotvljen u svojem povijesnom i nacionalnom kontekstu te pokušava, više ili manje uspješno, odgovoriti na izazove i potrebe društva u kojemu se primjenjuje.

Prvi dio knjige bavi se povijesnim razvojem izbora (1. poglavlje) te biračkim pravom (2. poglavlje). Potom slijede poglavlja posvećena određenju izbornih sustava i glavnim sastavnicama (3. poglavlje), metodama pretvaranja glasova u mandate (4. poglavlje) te odnosu izbornog i stranačkog sustava (5. poglavlje). Dio knjige posvećen je obrascima odabira i promjene izbornog sustava (6. poglavlje) te samom izbornom procesu (7. poglavlje), što uključuje pitanje organizacije izbora, izbornih prijevara i izbornog nasilja, financiranja izbornih kampanja, kao i provedbe izbora u digitalnom okruženju. Tri veća poglavlja bave se trima velikim skupinama izbornih sustava – većinskim (8. poglavlje), razmjernim (9. poglavlje) i kombiniranim izbornim sustavima (10. poglavlje), kao i njihovim glavnim podtipovima. U tim trima poglavljima obrađeno je ukupno šesnaest zemalja. Te zemlje odabrane su na temelju nekoliko kriterija. Prvo, htjelo se uključiti one slučajeve koji ponajbolje oslikavaju pojedini tip ili podtip izbornog sustava, budući da su upravo te zemlje bile prve koje su razvile pojedine izborne sustave. Drugo, htjelo se ograničiti analizu na one zemlje koje su već dulje vrijeme barem minimalno demokratske, tj. ispunjavaju kriterije izborne demokracije koja podrazumijeva redovito provođenje slobodnih i poštenih izbora. Naposljetku, šesnaest slučajeva je dovoljan broj da se čitatelje uputi u svu raznolikost suvremenih izbornih sustava, a da se pritom ne ode previše u širinu. U poglavlju o većinskim izbornim sustavima obrađeni su Ujedinjeno Kraljevstvo, Sjedinjene Države, Indija, Kanada, Australija i Francuska. Poglavlje o razmjernim izbornim sustavima bavi

se izbornim sustavima Nizozemske, Izraela, Finske, Danske i Irske, dočim poglavlje o kombiniranim izbornim sustavima uključuje profile izbornih sustava u Japanu, Mađarskoj, Italiji, Njemačkoj te na Novome Zelandu. Posljednje poglavlje daje usporedbu glavnih odlika svih šesnaest predstavljenih slučajeva te još jednom podcrtava glavne uvide iz proučavanja izbornih sustava. Na kraju knjige je i kratak popis najvažnijih pojmova koje bi trebao usvojiti svatko tko se upusti u izučavanje izbornih sustava. Na kraju svakog poglavlja, odnosno svakog od šesnaest profila zemalja, istaknute su ključne točke koje sažimaju glavne uvide. Pored toga, navedena je i preporučena temeljna literatura koja se odnosi na temu svakog od poglavlja, a cjelovit popis korištene literature nalazi se na kraju knjige. Kurzivom su istaknuti ključni pojmovi, strani izrazi i pravni dokumenti. Godine rođenja i smrti važnih ličnosti označene su zvjezdicom unutar zagrade, a godine vladavine ili trajanja mandata navedene su bez zvjezdice.

Slika 2. Razbijanje pri krojenju izbornih okruga (*cracking*). Sive točke predstavljaju naseljena područja s većinskom podrškom za stranku A, a crne kružnice s većinskom podrškom za stranku B.

U prvom slučaju, u zakonodavnom tijelu stranka B (crne kružnice na *Slikama 1 i 2*) ima većinu te je koristi kako bi prekrojila granice izbornih okruga u svoju korist. Iscrtavaju granice prvoga izbornog okruga tako da on obuhvaća što veći broj naseljenih područja gdje žive birači koji preferiraju njihove izborne suparnike, stranku A (sive točke na *Slikama 1 i 2*). Ovakvim zbijanjem zakonodavci iz stranke B smanjili su utjecaj glasova za stranku A u preostalim izbornim okruzima (2., 3. i 4.) te time svojoj stranci priskrbili korist. Na ovaj način, stranka A će osvojiti jedan mandat (u 1. okrugu), a stranka B tri mandata (u 2., 3. i 4. okrugu). U drugom slučaju, u zakonodavnom tijelu stranka A ima većinu koju koristi kako bi u svoju korist prekrojila granice izbornih okruga. Iscrtavaju granice svih četiriju okruga tako da središnje urbano područje (v. *Sliku 2*), u kojemu su koncentrirani birači stranke B, bude razbijeno na četiri manja dijela koji će, zajedno s okolnim područjima u kojima žive pristaše stranke A, tvoriti četiri izborna okruga. Ovakvim razbijanjem kompaktne cjeline birača zakonodavci iz stranke A stvorili su uvjete u kojoj stranka A osvaja sva četiri mandata (u 1., 2., 3. i 4. izbornom okrugu), a stranka B ne dobiva niti jedan mandat.

3.3. Zakonski izborni prag

Zakonski izborni prag element je izbornog sustava koji služi kao preduvjet koji izborni akteri moraju zadovoljiti kako bi se kvalificirali za postupak raspodjele mandata. Njegov učinak očituje se u ograničavanju *razmjernosti*

izbornih ishoda. Njegova svrha je spriječiti pretjeranu *fragmentiranost* predstavničkog tijela. Naime, izrazita fragmentiranost predstavničkog tijela otežat će formiranje izvršne vlasti u parlamentarnim i polupredsjedničkim političkim sustavima. Rijetki su izborni sustavi koji ne koriste neki oblik ograničavanja pretjerane razmjernosti (Gallagher i Mitchell 2018: 33).⁷ Kada je umjesto minimalnog postotka glasova zakonski propisan minimalni broj glasova koji izborni natjecatelj treba osvojiti kako bi sudjelovao u raspodjeli mandata govorimo o *izornoj kvoti*.

Izborni prag može biti *zakonski (nominalni)*, a kada nije, zovemo ga *prirodni prag*. Prirodni izborni prag naziva se i *teoretskim pragom* (Taagepera i Shugart 1989: 133). U slučaju postojanja zakonski propisanog izbornog praga, *efektivni izborni prag* je rezultat interakcije *zakonskog praga* i *veličine izbornog okruga* (Lijphart 1994: 50). Ako nema zakonskoga izbornog praga, efektivni prag ovisi o veličini izbornog okruga, odnosno jednak je prirodnome pragu. Vrijedi opće pravilo: s povećanjem veličine izbornog okruga, smanjuje se prirodni izborni prag.

Ako je zakonski izborni prag postotno viši (primjerice 5 %) od efektivnoga izbornog praga (primjerice 3 %), možemo reći da je funkcionalan, tj. da ispunjava svoju svrhu ograničavanja razmjernosti kako bi se spriječila pretjerana fragmentiranost predstavničkog tijela. Ako je zakonski izborni prag niži (primjerice 2 %) od efektivnog izbornog praga, on nije funkcionalan, budući da izborni propis ne postiže ciljanu svrhu, a to je ograničavanje razmjernosti, tj. sprečavanje fragmentiranosti. Pretpostavimo li da postoji zakonski prag i da je funkcionalan, vrijedi pravilo – snižavanje zakonskog praga i povećanje izbornog okruga su „dviije strane istog novčića“ (Lijphart 1994: 12). Također, valja spomenuti i pravilo prema kojemu se broj stranaka koje osvajaju mandat povećava kako raste drugi korijen veličine izbornog okruga (Taagepera 1989: 114).

Izborna kvota koristi se u onim izbornim sustavima koji nemaju zakonski izborni prag, već na temelju uporabe nekog od kvotnih postupaka pretvaranja glasova u mandate određuju minimalni broj glasova (*izborni broj*) potreban za osvajanje jednog mjesta u predstavničkom tijelu. Zakonski prag (bilo propisani postotak glasova, bilo izveden iz visine izborne kvote) može varirati od niskih 0,67 u Nizozemskoj do visokih 7 % u Ruskoj Federaciji i Turskoj,⁸ no najčešće je propisan u visini od 4 ili 5 posto (Gallagher 2020: 183).

⁷ Na ograničenje razmjernosti utječe i odabir metode pretvaranja glasova u mandate.

⁸ Do izbora 2023. u Turskoj je zakonski prag iznosio 10 %.

3.3.1. Izračun efektivnog praga

Istraživač koji je ponajviše pridonio teorijskom opisu, ali i empirijskoj provjeri različitih mjerenja efektivnoga izbornog praga je estonsko-američki politolog Rein Taagepera.⁹ On je opisao i testirao nekoliko vrsta efektivnih izbornih pragova, od kojih ovdje navodimo one koji su imali najveći odjek u literaturi (v. *Okvir 9*). Prva i najjednostavnija mjera je *efektivni izborni prag* (T_{eff}). Efektivni izborni prag računamo tako da 75 % podijelimo s veličinom izbornog okruga uvećanom za jedan ($M + 1$) (Taagepera 1998a: 396). Uvrstimo li u ovu jednadžbu prethodno dobivene podatke za španjolski slučaj ($M = 7,0$), vidjet ćemo da efektivni prag na razini izbornog okruga (T_{eff}) u Španjolskoj iznosi 9,4 %.¹⁰ To je prosječni postotak glasova koji neka stranka mora osvojiti u nekom od izbornih okruga kako bi mogla računati na mandat u donjem domu.

3.3.2. Izračuni pragova inkluzivnosti i ekskluzivnosti

Osim efektivnog izbornog praga, za razumijevanje funkcioniranja izbornog praga kao posljedice veličine izbornog okruga važno je razmotriti još dvije mjere – *prag inkluzivnosti* i *prag ekskluzivnosti*. *Prag inkluzivnosti* označava najmanji postotak glasova koji stranka mora dobiti kako bi sigurno osvojila barem jedan mandat, dok *prag ekskluzivnosti* predstavlja najveći postotak glasova koji stranka može dobiti, a da ipak ne osvoji niti jedan mandat (Taagepera 1989: 105). *Prag inkluzivnosti* (T_I) dobit ćemo tako da 100 % podijelimo sa zbrojem veličine okruga i broja stranaka koje osvajaju mandate ($M + p$), a *prag ekskluzivnosti* (T_E) računamo tako da 100 % podijelimo s veličinom okruga uvećanom za 1 ($M + 1$) (Taagepera 1989: 113, 1998b: 406). Ovi izračuni odnose se na slučajeve kada se primjenjuje *D'Hondtova metoda*, najčešća metoda pretvaranja glasova u mandate. Kada se uzme u obzir da broj stranaka koje osvajaju mandate po izbornim okruzima (p) varira te da se može kretati u rasponu od 1 (minimalna veličina okruga)

Okvir 9. Izračuni efektivnog praga (Taagepera)

Efektivni prag

$$T_{\text{eff}} = \frac{75\%}{(M + 1)}$$

Prag inkluzivnosti

$$T_I = \frac{100\%}{(M + p)} \text{ odnosno } T_I = \frac{100\%}{(M + M^{0,5})}$$

Prag ekskluzivnosti

$$T_E = \frac{100\%}{(M + 1)}$$

⁹ Druge izračune efektivnih pragova vidjeti kod Lijpharta (1994: 25–30).

¹⁰ Španjolski je slučaj vrlo prikladan za prikaz različitih dimenzija izbornog sustava, budući da ima veliku varijaciju veličine izbornog okruga, relativno nizak (3 %) zakonski izborni prag koji se primjenjuje na razini izbornog okruga te koristi D'Hondtovu metodu koja je najčešće korištena metoda pretvaranja glasova u mandate.

8.5.2. Povijesni razvoj

Područje današnje Kanade stoljećima su nastanjivali brojni indijanski narodi. Od početka XVII. stoljeća na području koje će kasnije tvoriti Kanadu nastaju stalne britanske i francuske kolonije. Nakon Sedmogodišnjeg rata, 1763. godine, francuski posjedi u Sjevernoj Americi dolaze pod britansku krunu. Kanada kao politička jedinica nastaje 1867. godine, kada su zasebne krunske provincije spojene u kanadsku konfederaciju. Posljednja provincija koja se pridružila Kanadi 1949. godine je Newfoundland i Labrador. Zakonska autonomija postignuta je 1931. godine, a nadležnosti britanskoga parlamenta potpuno su ukinute 1982. godine. Prvo izabrano predstavničko tijelo imala je provincija Nova Škotska 1758. godine (Massicotte 2018: 741). Danas je Kanada potpuno samostalna od Ujedinjenog Kraljevstva, osim što dijeli državnog poglavara. Ustavno uređenje iz 1867. peti je najstariji ustav na svijetu koji je još na snazi (Massicotte 2005: 99).

Politički razvoj Kanade obilježilo je nekoliko velikih društvenih podjela. Prva se tiče sukoba anglofonog i frankofonog dijela zemlje i pitanja posebne autonomije ili eventualnog odcjepljenja većinski frankofone provincije Québec. Država je od 1969. godine, poglavito zahvaljujući naporima koje je uložio premijer Pierre Trudeau iz Liberalne stranke (1968. – 1979., 1980. – 1984.) službeno dvojezična, s time da su pojedine provincije službeno jednojezične. Drugo veliko pitanje jest prijepor između tradicionalnih zemljišnih i drugih prava autohtonog stanovništva te interesa države i većinskog stanovništva europskog podrijetla. Godine 1999. Sjeverozapadni teritorij podijeljen je tako da je stvoren Nunavut, uz Yukon treći federalni teritorij. U Nunavutu Inuiti čine većinu, a inuitski je jedan od službenih jezika. Kanadska država je od 1990-ih godina prigrlila politiku multikulturalizma naspram politike asimilacije kako bi odgovorila na izazov odnosa autohtonih zajednica i većine europskog podrijetla,

Temeljne odrednice izbornog prava

Aktivno biračko pravo: 18
 Pasivno biračko pravo: 18 (Dom pučana), 30 (Senat)
 Obvezno glasanje: NE
 Rezervirani mandati: NE
 Ženske kvote: dobrovoljne stranačke kvote
 Inozemno glasanje: DA
 Nacionalni referendumi: DA
 Javno financiranje kampanja: DA

Dom pučana

- trajanje saziva: 4 godine
- broj članova: 338
- izborni sustav: sustav relativne većine.

Senat

- trajanje saziva: do umirovljenja (75)
- broj članova: 105
- izborni sustav: imenovanje.

(ACE 2024, IFES 2024, IPU 2024a)

kao i na napetosti između starih doseljenika (anglofonih i frankofonih) i novih doseljenika (iz ostatka Europe, a poglavito iz Istočne Azije te s Indijskog potkontinenta). Po uzoru na nekadašnju kolonijalnu metropolu, Ujedinjeno Kraljevstvo, od početka predstavničkih institucija koristi se sustav relativne većine. Kao i u britanskom slučaju, izvorno su korišteni mali višemandatni (dvomandatni i tromandatni) okruzi. Dom pučana napustio je višemandatne okruge 1968. godine, a posljednja pokrajina koja ih je ukinula bila je Britanska Kolumbija, 1991. godine (Massicotte 2018: 742–744). Raznolika veličina izbornih okruga u pojedinim provincijama, kao i izrazito decentraliziran politički sustav, svojstven federacijama, omogućili su lokalno eksperimentiranje i s drugim oblicima izbornih sustava. Tijekom kasnog XIX. stoljeća u Torontu je korišteno ograničeno glasanje, a od 1920-ih do 1950-ih sustav pojedinačnog prenosivog glasa, kao i alternativni glas u dijelu izbornih okruga u Manitobi i Alberti, a Britanska Kolumbija je u dvama izbornim ciklusima 1950-ih godina u potpunosti prešla na alternativni glas (Massicotte 2018: 745, 747–748). Pristaše višemandatnih okruga znali su isticati da se na taj način lakše prate administrativne granice i sprečava *gerrymandering*, a dvomandatni okruzi omogućavali su i neformalne konfesionalne (katolici i protestanti) i jezične kvote (frankofoni i anglofoni) tako da bi po jedan kandidat dolazio iz svake od konfesionalnih, odnosno jezičnih zajednica. Tijekom 2000-tih godina nekoliko je saveznih država održalo referendum o izornoj reformi i uvođenju sustava pojedinačnog prenosivog glasa, kao i personaliziranim razmjernim izborima (kombiniranom izbornom sustavu njemačkog tipa), no inicijative za promjenu nisu postigle dovoljnu većinu glasova (Massicotte 2018: 756). Referendumi o izornoj reformi provedeni su u Britanskoj Kolumbiji, Otoku princa Edwarda i Ontariju te su svi pretrpjeli neuspjeh zbog toga što je dvjema glavnim strankama odgovarao *status quo*, unatoč tome što liberali godinama načelno podržavaju napuštanje sustava relativne većine (LeDuc 2009).

8.5.3. Biračko pravo

Puno biračko pravo, bez ograničenja i preduvjeta, žene dobivaju 1919. godine, a autohtono indijansko stanovništvo (Prvi narodi, Inuiti te Métisi)⁸ izjednačeno je u biračkom pravu s ostalim građanima 1960. godine

⁸ Naziv „Prvi narodi“ označava sve indijanske zajednice koji žive južno od polarnoga kruga. Riječ Inuit je množina, a jednina je Inuk. Métis je etnokulturna zajednica koja je povijesno nastala brakovima Indijanaca i francuskih lovaca na krzna.

(Parliament of Canada 2024). Prije sredine XX. stoljeća, pripadnici priznatih indijanskih plemena morali su napustiti rezervat, odreći se svojeg jezika i kulture i službeno dokazati spremnost na asimilaciju u većinsku kulturu. Političkoj emancipaciji indijanskog stanovništva uvelike je doprinijelo sudjelovanje indijanskih muškaraca u kanadskim postrojbama u dvama svjetskim ratovima. Kanadski državljani koji žive izvan zemlje te su barem dio života proveli u Kanadi, bez obzira na trajanje tog boravka i na to koliko je vremena od tada prošlo, mogu se upisati u prekomorski popis birača i glasati dopisno za izborni okrug prema posljednjoj adresi stanovanja (Government of Canada 2024). Unatoč stjecanju prava glasa nakon Prvoga svjetskog rata, žene su sve do 1980-ih bile vrlo podzastupljene u provincijskim predstavničkim tijelima, kao i na saveznoj razini (Massicotte 2018: 754).

8.5.4. Izbori za Dom pučana

Dom pučana i izbor njegovih 338 članova u jednomandatnim okruzima (*ridings*) stvoreni su po uzoru na donji dom britanskoga parlamenta. Svakih deset godina prema zakonski propisanoj formuli provodi se preraspodjela broja mandata na provincije. Zbog toga što formula propisuje i minimalne i brojeve zastupnika po provinciji na temelju broja zastupnika u prethodnim razdobljima i broja senatora, desetogodišnje preraspodjele ne dovode do velikih promjena u broju mandata koji se dodjeljuju svakoj provinciji. Prekranje granica izbornih okruga provodi se na razini svake provincije, a neovisna povjerenstva za razgraničenje putem javnog savjetovanja u proces uključuju i obične građane. Za razliku od susjednih Sjedinjenih Država, Kanada se ne suočava s ozbiljnim problemom pristranog krojenja izbornih granica otkako je 1964. godine Dom pučana krojenje okruga prenio na neovisna povjerenstva. Prije 1960-ih je bilo slučajeva osporavanih okruga, a od 1980-ih godina i Vrhovni sud povremeno intervenira kod spornih izbornih granica (Massicotte 2018: 746). Preraspodjela broja izbornih okruga na provincije nakon popisa stanovništva slijedi načelo jednake težine glasa. Istodobno uvažava i osiguravatelje koji jamče da niti jedna provincija neće izgubiti značajan broj okruga zbog pada broja stanovništva, što u praksi znači da proces preraspodjele može odstupati od jednakog broja stanovnika po izbornom okrugu, tj. rezultirati time da neke provincije budu potpredstavljene, a neke natpredstavljene (Williams 2005). Kao i na britanskim izborima, dopunskim izborima popunjavaju se mjesta u parlamentu koja ostanu upražnjena nakon ostavke ili smrti zastupnika. Razina

sa svojim preferencijskim glasovima mora dosegnuti da bi se pomaknuo u poretku; u protivnom će presuditi poredak koji je zadala stranka (Folketing 2024: 37).¹⁹ Drugi oblik je paralelno kandidiranje, pri čemu se svi kandidati kandidiraju u svim nominacijskim okruzima (masno otisnuta imena na glasačkom listiću), premda jedan ili više njih mogu biti njihovi matični okruzi, u kojima će njihova imena biti na vrhu stranačke liste (Elklit 2005: 463). Međutim, kod ovog oblika se ukupni broj glasova za svakog kandidata računa tako da se zbroje preferencijski glasovi (u svim nominacijskim okruzima) te razmjernan udio u glasovima danima samo za listu sukladno omjeru preferencijskih glasova za tog kandidata naspram preferencijskih glasova za sve ostale kandidate (Folketing 2024: 38–39). Drugim riječima, danski sustav omogućava strankama različite strategije kandidiranja koje će u većoj ili manjoj mjeri naglasiti važnost nominacijskog okruga kao matičnog okruga te prvenstvo osobnih, preferencijskih glasova nad glasovima za stranačku listu. Premda izborni sustav *de facto* omogućava i otvorene, a ne samo zatvorene neblokiranе liste, izabrani zastupnici su prvenstveno predstavnici svojih stranaka, dok je lokalno predstavništvo (nominacijskih okruga) ipak u drugom planu (Skjæveland i Christiansen 2018).

9.5.5. Stranački sustav

Danski izborni sustav pokušava postići što veću razmjernost, uz istovremeno lokalno predstavništvo, a za posljedicu ima višestranački sustav u kojemu niti jedna stranka od 1920. nije uspjela samostalno doći do apsolutne većine mandata (Elklit 2005: 465). Česte su manjinske vlade, što pretpostavlja sklonost stranaka konsenzusnom odlučivanju i izbjegavanju programskih rješenja za koja ne mogu osigurati široku podršku u parlamentu. Zbog učestalosti manjinskih vlada, parlament je puno snažniji u kontroli izvršne vlasti nego u drugim starim demokracijama (Nannestad 2004: 67).

Jezgru stranačkog sustava čine četiri stranke – socijaldemokrati, liberali, konzervativci i socijalni liberali (Kosiara-Pedersen 2020: 7). Stranke se grupiraju u dva bloka, „crvenom“ i „plavom“. „Crveni“ blok čine socijaldemokrati, socijalni liberali (Radikale Venstre), Socijalistička narodna stranka (SF) te Crveno-zeleni savez (EL). „Plavi“ blok čine liberali (Venstre), konzervativci (DKF), protuimigrantska i euroskeptična Danska narodna

¹⁹ Analiza poredaka kandidata na danskim (doduše lokalnim i regionalnim) izborima pokazala je kako položaj na listi itekako utječe na šanse kandidata, bez obzira na preferencijsko glasanje (Blom-Hansen i dr. 2016).

stranka (DF) te Liberalni savez (LA). Stranačkim sustavom godinama dominiraju socijaldemokrati, dok je glavna stranka desno od centra Venstre. Nakon odvajanja dijela članova Venstre od 2022. nastaju Umjerenjaci (Moderaterne), liberalna centristička stranka koja nastupa protiv blokovske podjele. Iste godine odvajanjem dijela članova Venstre i DF-a nastaje protuimigrantska stranka Danski demokrati (DD). Osim Umjerenjaka, zelena stranka Alternativa također se odbija svrstati unutar blokova.

Izrazita razmjernost izbornog sustava omogućava parlamentarizaciju cijelog ideološkog spektra, kao u Nizozemskoj. Glavni društveni rascjepi su pitanje opsega socijalne države i uloge države u gospodarstvu, migracijska i identitetska politika te pitanje balansiranja između brige za okoliš i ekonomskog rasta. Efektivni broj izbornih stranaka od 1945. do 2022. godine kretao se od 3,8 (1964.) do 7,1 (1973.), a efektivni broj parlamentarnih stranaka od 3,5 (1964.) do 6,9 (1973.) (Gallagher 2024: 14). Prosječni efektivni broj izbornih stranaka je u navedenom razdoblju bio 5,0 ($SD = 1,0$), a prosječni efektivni broj parlamentarnih stranaka 4,8 ($SD = 0,9$).

9.6. Irska

9.6.1. Uvod

Irska je unitarna parlamentarna republika. Ima dvodomni parlament (Oireachtas), a čine ga donji dom (Dáil Éireann)²⁰ i Senat (Seanad Éireann). Bikameralna struktura parlamenta ima svoj začetak još u borbi za irsku autonomiju (*Irish Home Rule*) krajem XIX. i početkom XX. stoljeća (McGowan-Smyth 2000: 147). Ova zemlja je relativno rijedak slučaj izravno izabranog predsjednika koji nema izvršne ovlasti. Uz to je, uz Švedsku, jedan od rijetkih primjera zemalja koje su održavale parlamentarne izbore tijekom Drugoga svjetskog rata.

9.6.2. Povijesni razvoj

Irska je povijest obilježena složenim odnosima sa susjednim, britanskim otokom, počevši od normanske invazije u XII. stoljeću do ujedinjenja obaju otoka pod istom krunom 1800. godine (Coakley 2018: 23). Do 1800. i stvaranja Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Irske, parlament je imao sličnu strukturu kao i onaj u Westminsteru; sastojao se od Doma pučana i od Doma lordova u kojemu je bilo zastupljeno visoko plemstvo te visoko

²⁰ U međunarodnoj literaturi se za zastupnike u Dáilu uobičajeno koristi kratica TD (Teachta Dála).

svećenstvo (protestantske) Irske crkve (Coakley 2018: 24). Nakon što je uvođenje autonomije odgođeno zbog svjetskog rata i otpora protestanata u Ulsteru, irski borci za neovisnost dižu Uskršnji ustanak 1916. godine. Ustanak je ubrzo ugušen, no s krajem Prvoga svjetskog rata uslijedit će rat za neovisnost (1919. – 1921.) nakon kojega dolazi do podjele otoka (Sjeverna Irska ostaje dio Ujedinjenog Kraljevstva), a sporazumom s vladom u Londonu nastaje poluneovisna država.

Premda *Anglo-irski sporazum* iz 1921. godine, kojim je 1922. uspostavljena (polu) neovisna Irska Slobodna Država (Saorstat Éireann), nije propisivao odabir izbornog sustava, davao je jamstva za primjerenu političku predstavljenost protestantske manjine, što je dalo jasan poticaj odabiru razmjernog sustava anglosaksonskog tipa, tj. sustava pojedinačnog prenosivog glasa (Farrell i dr. 2017: 4). Na lokalnoj razini sustav pojedinačnoga prenosivog glasa uveden je još 1920., prije stvaranja države (Coakley 2018: 27).

Nakon uspostave Irske Slobodne Države uslijedit će građanski rat (1922. – 1923.) između pobornika (pod vodstvom Michaela Collinsa) i protivnika uvjeta *Sporazuma* (pod vodstvom Éamona de Valere), tj. onih koji su smatrali da se radi o pragmatičnom, prvom koraku prema neovisnosti i onih koji nisu htjeli pristati ni na kakve kompromise s britanskom vladom i krunom. Pobornici *Sporazuma* na kraju su prevladali, a mlada država morala se boriti s manjkom legitimiteta, budući da je nemali broj građana gajio unionistička uvjerenja, dok su republikanci pak bili nezadovoljni podjelom otoka i ostankom pod britanskom kraljicom kao državnom poglavaricom. Glavne političke stranke nastale su upravo na rascjepu između pobornika i protivnika *Sporazuma*. Podjela otoka snažno obilježava politički život u Irskoj, a težnja za ujedinjenjem

Temeljne odrednice izbornog prava

Aktivno biračko pravo: 18
 Pasivno biračko pravo: 21 (35 na predsjedničkim izborima)
 Obavezno glasanje: NE
 Rezervirani mandati: NE
 Ženske kvote: DA
 Inozemno glasanje: NE
 Nacionalni referendumi: DA
 Javno financiranje kampanja: DA

Zastupnički dom

- trajanje saziva: 5 godina
- broj članova: 174
- izborni sustav: sustav pojedinačnog prenosivog glasa.

Senat

- trajanje saziva: 5 godina
- broj članova: 60
- izborni sustav: premijersko imenovanje (11), izbor putem sveučilišnih i strukovnih panela (49), sustav pojedinačnog prenosivog glasa.

Predsjednik

- trajanje mandata: 7 godina, maksimalno dva puta
- izborni sustav: sustav alternativnog glasa.

(ACE 2024, IFES 2024, IPU 2024a)

- Newman, T. (2003). „Tasmania and the Secret Ballot“. *Australian Journal of Politics and History*, 49(1): 93–101.
- Nikić Čakar, D. (2009). „Prezidencijalizacija parlamentarnih sustava: komparativni analitički okvir“. *Politička misao*, 46(2): 140–165.
- Nishikawa, M. i Herron, E. S. (2004). „Mixed electoral rules' impact on party systems“. *Electoral Studies*, 23(4): 753–768.
- Nohlen, D. i Kasapović, M. (1996). *Wahlsysteme und Systemwechsel in Osteuropa*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Norris, P. (2004). *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2006). „The Impact of Electoral Reform on Women's Representation“. *Acta Politica*, 41(2): 197–213.
- Norris, P. (2018). „Electoral Systems and Electoral Integrity“. U E. S. Herron, R. J. Pekkanen i M. S. Shugart (ur.), *The Oxford Handbook of Electoral Systems* (str. 491–512). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Norris, P., i Abel van Es, A. (2016). „Introduction: Understanding Political Finance Reform“. U P. Norris i A. Abel van Es (ur.), *Checkbook Elections? Political Finance in Comparative Perspective* (str. 1–26). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Norris, P., Frank, R. W. i Martínez i Coma, F. (2015). „Contentious Elections: From Votes to Violence“. U P. Norris, R. W. Frank i F. Martínez i Coma (ur.), *Contentious Elections: From Ballots to Barricades* (str. 1–22). Abingdon, New York: Taylor & Francis.
- Núñez, L., Simón, P. i Pilet, J. – B. (2017). „Electoral volatility and the dynamics of electoral“. *West European Politics*, 40(2): 378–401.
- NZ Electoral Commission. (2023). *2023 General Election - Official Results*. Preuzeto 22. travnja 2024. iz Electoral Commission/Mō Te Kaitiaki Take Kōwhiri: https://electionresults.govt.nz/electionresults_2023/index.html.
- NZ Electoral Commission. (2024). *How to vote from overseas*. Preuzeto 30. travnja 2024. iz Electoral Commission/Mō Te Kaitiaki Take Kōwhiri: <https://vote.nz/voting/how-to-vote/vote-from-overseas/>.
- Ober, J. (1996). *The Athenian Revolution: Essays on Ancient Greek Democracy and Political Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Oireachtas. (2020). *33rd Dáil General Election: 8 February 2020*. Preuzeto 22. travnja 2024. iz Oireachtas: https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/electoralProcess/electionResults/dail/2020/2020-05-01_33rd-dail-general-election-results_en.pdf.
- Opdycke, S. (2020). *When Women Won the Vote: The Final Decade, 1910-1920*. New York, London: Routledge.
- Orr, G., Mercurio, B. i Williams, G. (2003). „Australian Electoral Law: A Stocktake“. *Election Law Review*, 2(3): 383–402.
- Ortega Villodres, C. i Morata García de la Puerta, B. (2004). „Position effects under STV: Ireland and Malta“. *Representation*, 41(1): 3–14.
- Owen, D. A. (2013). „Conceptualizing Vote Buying as Process: An Empirical Study in Thai Provinces“. *Asian Politics and Policy*, 5(2): 249–273.
- Palshikar, S., Kumar, S. i Lodha, S. (ur.). (2017). *Electoral Politics in India: The Resurgence of the Bharatiya Janata Party*. London, New York: Routledge.
- Pansardi, P., i Pedrazzani, A. (2023). „Do (strong) gender quotas make a difference? Multiple candidacies as a party gatekeeping strategy in Italy“. *Party Politics*, 29(4): 711–725.

- Parliament of Canada. (2024). *Elections and Elected Candidates*. Preuzeto iz ParInfo: https://lop.parl.ca/sites/ParlInfo/default/en_CA/ElectionsRidings/electionsElectedCandidates.
- Partheymüller, J., Müller, W. C., Rabitsch, A. i Lidauer, M. (2022). „Participation in the administration of elections and perceptions of electoral integrity“. *Electoral Studies*, 77(3): 102474.
- Pasquino, G. (2007). „Tricks and Treats: The 2005 Italian Electoral Law and Its Consequences“. *South European Society and Politics*, 12(1): 79–93.
- Pasquino, G. (2015). „Italy has yet another electoral law“. *Contemporary Italian Politics*, 7(3): 293–300.
- Passarelli, G. (2018). „Electoral Systems in Context: Italy“. U E. S. Herron, R. J. Pekkanen i M. S. Shugart (ur.), *The Oxford Handbook of Electoral Systems* (str. 851–870). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Pattenden, M. (2018). „Cultures of Secrecy in Pre-modern Papal Elections“. U S. Ferente, L. Kunčević i M. Pattenden (ur.), *Cultures of Voting in Pre-modern Europe* (str. 94–112). London, New York: Routledge.
- Pedersen, M. N. (1979). „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility“. *European Journal of Political Research*, 7(1): 1–26.
- Persson, T. (2018). „The Parliaments of the Scandinavian Countries“. U P. Nedergaard i A. Wivel (ur.), *The Routledge Handbook of Scandinavian Politics* (str. 103–113). London, New York: Routledge.
- Pešorda Vardić, Z. (2007). „‘Pučka vlastela’: Društvena struktura dubrovačke bratovštine Sv. Antuna u kasnom srednjem vijeku“. *Povijesni prilozi*, 26(33): 215–236.
- Pettigrew, S. (2021). „The downstream consequences of long waits: How lines at the precinct depress future turnout“. *Electoral Studies*, 71(3): 102188.
- Pierzgalski, M., Górecki, M. A. i Stepień, P. (2020). „Ballot Paper Design and Vote Spoiling at Polish Local Elections of 2014: Establishing a Causal Link“. *East European Politics and Societies and Cultures*, 34(3): 611–636.
- Pilgrim, D. (2012). *What Was Jim Crow*. Preuzeto 1. svibnja 2024. iz Jim Crow Museum: <https://jimcrowmuseum.ferris.edu/what.htm>.
- Platon. (2009). *Država* (6. izd.). (M. Kuzmić, prev.) Zagreb: Naklada Jurčić.
- Pratt, R. A. (2017). *Selma’s Bloody Sunday: Protest, Voting Rights, and the Struggle for Racial Equality*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- ProCon. (2021). *International Comparison of Felon Voting Laws*. Preuzeto iz ProCon: <https://felonvoting.procon.org/international-comparison-of-felon-voting-laws/>.
- Pukelsheim, F. (2017). *Proportional Representation: Apportionment Methods and Their Application* (2. izd.). Cham: Springer International.
- Rae, D. W. (1971). *The Political Consequences of Electoral Laws* (revidirano izd.). New Haven, London: Yale University Press.
- Rahat, G. (2008). „Trial and Error: Electoral Reform through Bypass and its Repeal“. *Israel Affairs*, 14(1): 103–117.
- Rahat, G. (2011). „The Politics of Electoral Reform: The State of Research“. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 21(4): 523–543.
- Rahat, G. i Hazan, R. Y. (2005). „Israel: The Politics of an Extreme Electoral System“. U M. Gallagher i P. Mitchell (ur.), *The Politics of Electoral Systems* (str. 333–352). Oxford, New York: Oxford University Press.

- Rahat, G. i Hazan, R. Y. (2011). „The Barriers to Electoral System Reform: A Synthesis of Alternative Approaches“. *West European Politics*, 34(3): 478–494.
- Raunio, T. (2005). „Finland: One Hundred Years of Quietude“. U M. Gallagher i P. Mitchell (ur.), *The Politics of Electoral Systems* (str. 473–490). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Ravlić, S. (2000). „John Stuart Mill, Harriet Taylor i prava žena“. *Politička misao*, 37(3): 70–85.
- Reed, S. R. (2005). „Japan: Haltingly Towards a Two-Party System“. U M. Gallagher i P. Mitchell (ur.), *The Politics of Electoral Systems* (str. 277–293). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Regalia, M. (2018). „Electoral Reform as an Engine of Party System Change in Italy“. *South European Society and Politics*, 23(1): 81–96.
- Reidy, T. i Buckley, F. (2015). „Ballot Paper Design: Evidence from an Experimental Study at the 2009 Local Elections“. *Irish Political Studies*, 30(4): 619–640.
- Reilly, B. (2001). *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Reilly, B., i Maley, M. (2000). „The Single Transferable Vote and the Alternative Vote Compared“. U S. Bowler i B. Grofman (ur.), *Elections in Australia, Ireland, and Malta under the Single Transferable Vote: Reflections on an Embedded Institution* (str. 37–58). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Renwick, A. (2009). „Do 'Wrong Winner' Elections Trigger Electoral Reform? Lessons from New Zealand“. *Representation*, 45(4): 357–367.
- Renwick, A. (2010). *The Politics of Electoral Reform: Changing the Rules of Democracy*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Renwick, A. (2011). „Electoral Reform in Europe since 1945“. *West European Politics*, 34(3): 456–477.
- Renwick, A. (2018). „Electoral System Change“. U E. S. Herron, R. J. Pekkanen i M. S. Shugart (ur.), *The Oxford Handbook of Electoral Systems* (str. 113–134). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Renwick, A. i Pilet, J. – B. (2016). *Faces on the Ballot: The Personalization of Electoral Systems in Europe*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Reuchamps, M., Onclin, F., Caluwaerts, D. i Baudewyns, P. (2014). „Raising the Threshold, Fighting Fragmentation? Mechanical and Psychological Effects of the Legal Electoral Threshold in Belgium“. *West European Politics*, 37(5): 1087–1197.
- Reynolds, A. (2008). „Reserved Seats in National Legislatures: A Comparative Approach“. U B. Grofman i L. Handley (ur.), *Redistricting in Comparative Perspective* (str. 115–122). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Reynolds, A. i Steenbergen, M. (2006). „How the world votes: The political consequences of ballot design, innovation and manipulation“. *Electoral Studies*, 25(3): 570–598.
- Reynolds, J. F. (1993). „A Symbiotic Relationship: Vote Fraud and Electoral Reform in the Gilded Age“. *Social Science History*, 17(2): 227–251.
- Ricci, P. i Porto Zulini, J. (2016). „The Meaning of Electoral Fraud in Oligarchic Regimes: Lessons from the Brazilian Case (1899–1930)“. *Journal of Latin American Studies*, 49(2): 243–268.
- Richie, R. (2007). „A Binding Agreement: Reforming the Electoral College with Interstate Compacts“. *National Civic Review*, 96(1): 38–46.